

Balogh Miklósné:

Magyarok Kárpátalján

1. Földrajz

Kárpátalja. Egy országrész, egyhetednyi Magyarország, egy titokzatos fogalomná vált vidék, amelyről az utóbbi időben csak cenzúrázva illetl íri és beszélni. Mi is valójában Kárpátalja?

Az első világháborút követő trianoni békekötéssel szakították ki Magyarország négy megyéjének részeiből. Ezek a megyék: Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros. Jelenleg Ukrajna egyik területe (a megye fogalmához közelebb álló földrajzi fogalom). A Kárpátok bércein a Lvivi (Lembergi) és a Frankivszki (Sztanyszlavi) területtel szomszédos. Ezen kívül négy országgal is határos, északon Lengyelországgal, nyugaton Szlovákiával, délen pedig Magyarországgal és Romániával. Terület 12'800 km², aminek 4/5-ét a Kárpátok három vonulata foglalja el. A legalacsonyabb Vihorlát-Hutini hegylánc, ennél magasabb a Polonínák vonulata, míg az egykori országhatárt képező vízválasztó Beszkidek és a Máramarosi havasok a legmagasabbak. A vidék legkiemelkedőbb csúcsai a Hoverla (2061 m), a Pietrosz (2022 m) valamint a Pop Iván (1940 m) a Máramarosi havasokban található.

A hegyvonulatokat az Alföld felé rohanó folyók szabdalják. A fő vízgyűjtő a Tisza, amelynek hossza a múlt századi szabályozása előtt 1440 km volt. Az egykoron legmagyarabb folyó mai 962,2 km-nyi hosszából Kárpátaljára 201 km jut. A Kárpátok nyugti oldalán eredő 9429 folyó, patak, ér, forrás vize egyesül a Tiszában. Jelentősebb mellékfolyói: Tarac (Terszva) 56 km, Talabor (Tereblja 91 km), Nagyság (Rika 92 km), Borzsa (106 km). A Latorca (144 km) és az Ung (107 km) nem ömlik közvetlenül a Tiszába, bár vízgyűjtőjéhez tartozik. A terület legjelentősebb tava a Szineveri-tó, ami 989 m magasan fekszik, vízfelülete 7 ha, mélysége pedig 16-20 m között ingadozik. A mesterséges vízgyűjtők közül említést érdemel a Talaboron, a szovjet időben létrehozott vízmű tározója (vízfelülete 20 km²). Kárpátalja alföldi részét a Vihorlát-Hutini hegylánc szeli ketté. Nagyszőlősig terjed a Beregi-síkság, míg Huszt alatt már a Máramarosi-síkság veszi kezdetét. Az alföldi rész tengerszint feletti magassága 100-150 m között változik. A Beregi-síkság hajdani lápja, a Szernye-mocsár (Fekete-mocsár) az őskori Pannon-tenger maradványa. Ezt a hatalmas, kb. 10'000 ha-nyi területű lápot századunk 20-as éveiben a birtokos Schönborn gróf vezetésével lecsapolták. Vízét több mint 100 mellékcsatornába összegyűjtve a főcsatornán keresztül az Eszeny közelében lévő zsilipen át a Tiszába vezették.

2. Történelem

Kárpátalja történelme kincsesbánya. A területet érintő legkorábbi leletek az új kőkorból (neolit) kerültek elő, amelyek már ebből az időből emberi településre utalnak. A kőkort felváltó rézkorszakból kevesebb a régészeti lelet. Gazdagabb a bronzkorszak leletanyaga. A régészeti kutatások tanúsága szerint területünk a közép-európai bronzöntés központja volt. A peremvidéken találtak egy sor erődített települést, illetve földvárat, amelyek arra utalnak, hogy a Kárpátoknak ez a része már a korai vaskortól lakott volt. A nagy népvándorlás korában kárpok, jazigok, szlávok, avarok, bolgárok is megfordultak ezen a vidéken. Árpád honfoglalói a 9. század utolsó évtizedében keltek át a Vereckei-hágón és alapítottak hont a Kárpát-medencében. Őseink a Kárpátokon való átkelés fáradsalmait itt, Munkácsnál pihenték ki. A negyven napos pihenő után „Hung” földvéra felé vezetett útjuk, amit sikerült is bevenniük. Az

ungi győzelem tiszteletére nagy lakomát csaptak. Álmos itt adta át a fővezérséget Árpádnak. Anonymus szerint ezért nevezték el Árpádot hungvári vitéznek, katonáit hungárusoknak, s ennek köszönhetően nevezik Magyarországot Nyugaton Hungáriának. Több mint ezer éven át Kárpátalja elválaszthatatlan része volt Magyarországnak, tehát az egyetemes magyar történelmi folyamatok és események érintették e vidéket is. A megyerendszer kialakulásáról tanúskodnak az 1085-ből való okmányok is, amelyek Borsova és Ung megyét említik. Ugocsa királyi vadászterültként szerepel az írásos emlékekben. Máramaros pedig a sóbányái miatt volt nagyon fontos az uralkodóház számára. A középkorban az egész vidék háborítatlanul a Magyar Királyság területe volt. Határvidék lévén, a kelet felől betörő ellenség elsőként tiporta az itt élő embereket, dúlta és égette az itteni településeket. Így volt ez 1085-ben a besenyők betörésekor és 1241-ben is, amikor Batu kán rontott az országra.

A mohácsi vész évét, 1526-ot tekinthetjük a változás évének. A két, majd három részre szakadt ország főméltóságai az egymás elleni harcokban csatatérré változtatták a Kárpátok alját. Ezt még csak tetézték a tatár (1566, 1717), és a lengyel (1657) betörések. A kuruc szabadságharc idején a terület a történelmi események központjává vált. A „kuruc király”, Thököly Imre fogságba kerülése után katonái, a feleség, Zrínyi Ilona által birtokolt, Munkács várába menekültek. A császáriak ezért 1686-ban Caraffa tábornok, majd leváltása után Caprara tábornagy vezetésével ostrom alá vették a munkácsi várat. Zrínyi Ilona hőiesen védelmezte az erődítményt az osztrák túlerővel szemben, de végül is 1688-ban feladni kényszerült. Nem hosszú időre hátrált meg a kuruc mozgalom, mivel 1703-ban már újabb csatározásokra került sor. A Dolhánál vívott egyenlőtlen küzdelemben a kuruc csapat még alulmaradt, de júliusban a tiszai átkelőért folytatott összecsapásból már győztesen került ki. Ezzel megkezdődött a Rákóczi-szabadságharc dicső menetelése. A szabadságharc és II. Rákóczi Ferenc leghűségesebb támaszai a munkácsi, az ungvári, a huszti várak és az itt élő nép, beleértve a ruszinokat is, akiket a fejedelem a „gens fidelissimanak” (a leghűségesebb nemzetnek) nevezett.

A szabadságharc bukása után, 1711-ben a bécsi udvar különös figyelmet szentelt a rebellio tűzfészkének. Kárpátalja kb. egyharmadát, 2000 km²-et a Schönborn család kapta. Az ezután következő korszakban a terület az ipari létesítmények telepítése, a folyó szabályozása ellenére is peremvidék elmaradottságára volt kárhozható. Némi változást a 19. és a 20. század fordulója hozott. A milleneumi rendezvények kapcsán előtérbe került a vidék. Az első világháborút követő történelmi változások Kárpátalján a Guinness könyvbe illők. A 20. században számos különféle államalakulatot, vagy államformát éltünk meg:

I. Magyar állami kötelékben

- a) 1918. november 16-ig Magyar Királyság
- b) 1918. november 16-1919. március 20 Magyar Köztársaság
- c) 1919. március 21-augusztus 1 Magyar Tanácsköztársaság
közben román megszállás 1919. április 10-1919. június 30
- d) 1919. augusztus 2-6 Magyar Népköztársaság
- e) 1919. augusztus 7-1920. június 4 Magyar Királyság; **közben:**
 - f) Körösmezői Hucul Köztársaság 1918. november 8-1919. március 21
 - g) Ruzska Krajna 1918. december 21-1919. március 21
 - h) csehszlovák megszállás 1919. január 12-1920. június 4

II. Csehszlovák Köztársaság 1920. június 4-1938. október 7-ig, illetve 1939. március 15-ig, mert **közben**

Ruszin Köztársaság 1939. március 15-én néhány óráig.

III. Visszacsatolva a Magyar Királysághoz 1938. október 7, illetve 1939. március 15-től 1946. január 21-ig. **Közben:**

- a) német megszállás 1944. március 19-1944. október 23

- b) csehszlovák megszállás 1944. október 24-1944. november 25
- c) szovjet megszállás 1944. november 26-1946. január 21
- IV. bekebelezve a Szovjetunióba 1946. január 21-1991. augusztus 23
- V. Ukrajna része 1991. augusztus 23-tól napjainkig.

3. Mai életünk

Kárpátalja évtizedek óta nemzetiségi életmódra kárhoztatott magyarságának életéről és további sorsának alakulásáról avatott módon csak akkor szólhatunk, ha behatóan ismerjük az osztályrészéül jutott szociális és társadalom-politikai körülményeket.

A hányattatásban megélt, nem is olyan távoli közelmúltat, alapvetően négy szakaszra osztjuk:

- *az első szakaszhoz* soroljuk az 1919. március 21 – augusztus 1 közötti időt – a Magyar Tanácsköztársaság hatalomgyakorlásának korát;
- *a második szakasz* 1919. január 12 és 1938. november 26 közé tehető, amikor is a tartóssá vált megszállás alapján Kárpátalja a Csehszlovák Köztársaság része az első bécsi döntésig;
- *a harmadik szakasz* 1938. november 2-től 1939. március 15-ig terjed, amikor a vidék három városa: Ungvár, Munkács illetve Beregszász és a vonzáskörzetükbe tartozó rész visszakerült Magyarországhoz, viszont a nagyobb terület Csehszlovákia kötelékében maradt Huszton székelő központtal;
- *a negyedik szakasz* 1939. március 15-én kezdődött, amikor a magyar honvédek visszafoglalták az egész területet, így Kárpátalja ismét a Magyar Királysághoz került, igaz csak 1944 októbere végéig érvényesített felségjoggal.

Ezen időszakok mindegyikének megvannak a cáfolhatatlan tények által alátámasztott, bizonyított érzelmi, szellemi, értelmi átélései, egyén- és gondolkodásformáló sajátosságai. Ezekről kell – alapozva a gyakorlat során szerzett tapasztalatokra, de nem törekedve a kimerítő teljességre – a valóságnak megfelelően szólni.

Vidékünk – az Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegye által meghatározott tájegység – még de facto a történelmi Magyarországhoz tartozott, amikor jövőjéről már vitatkoztak Európa nagyhatalmai. A vita eredménye közismert történelmünkéből: az itt élő lakosság megkérdezése nélkül született Párizsban a „Trianoninak” nevezett döntés arról, hogy az önkényesen létrehozott tájegységet Podkarpatszka Rusz néven Csehszlovákiához csatolják. Ma már nyilvánvaló: így elhárult az a veszély, hogy a vidék Szovjet-Ukrajnához kerüljön. Az aktus más célt is szolgált: történetesen azt, hogy a bolsevizmus ne jusson be a Kárpát-medencébe. A döntés meghozatalában jelentős szerepet játszott a Magyar-Oroszok Amerikai Néptanácsa is, aminek képviselői szintén támogatták a vidék Csehszlovákiához való csatolását. Így 1919 januárjában – úgyszólván egy puska lövés nélkül, alig tíz nap alatt – a csehszlovák hadsereg megszállta, elfoglalt a vidék Uzsok-Ungvár-Csap-Bátyu-Munkács által határolt nyugati részét.

A bekövetkezett hatalomváltás után jelentősen csökkent az itt nyilvántartott magyarok száma, különösen Ung, Bereg és Ugocsa vármegye területén. Hiszen a magyar ajkúak jelentős hányada és elsősorban azok, akik, az egyre terebélyesedő ukrán, ruszin, rutén falvak között maradtak, illetve a kevert etnikumú részekben élők, az úgyszólván természetes folyamatként jelentkező spontán asszimiláció vonzásába kerültek. A hivatali-beosztásbeli előmenetel, a magasabb életszínvonal elérésnek ígértes lehetősége ezrével csábította a magyarokat a megszállók táborába. Ez meglátszott a népszámlálási adatokon is: míg 1910-ben Ungvár lakosságának 80,32 %-a volt magyar, 1921-ben már csak 38,89 %-uk vallotta magát magyarnak. A lakosságnak 1930-ban pedig már csak 17,78 %-a nyilvánult magyar nemzetiségűnek. Ez nagy érvágás volt a vidék magyarságán, hiszen a folyamatos hasonulás következtében elvesztették

korábban élvezett nyelvi jogait, mivel részarányuk 20 % alá csökkent. Ennek egyszerű a magyarázata: Ungvárra rengeteg alkalmazott és tisztviselő érkezett Csehszlovákiából, egyidejűleg előzönlötték a várost a hegyvidékről betelepülő ruszinok. Jellemző, hogy a csehszlovák hatóság egyáltalán nem fékezte ezt a folyamatot, sőt hathatósan segédkezett a nemzetiségek vegyítésében.

Az 1938. november 2-án hozott bécsi döntés alapján Ungvár, Munkács és Beregszász, ahol többségben magyarok éltek, ismét Magyarországhoz került. 1939. március 15-én pedig egész Kárpátalja újra magyar lett. Az itt élő magyarság annak reményében, hogy végre talán gyökeresen megváltozott nemzetpolitikai hovatartozásuk, újra mert magyar lenni! Bizonyosság erre az 1941-ben megejtett népszámlálás, amelynek adatai szerint Ungvárott a magyarok részaránya ismét elérte a 80 %-ot.

Jelentős változást hozott a magyarság életében, az 1941-es év. Még alig tudott magához térni a csehszlovák megszállás alól, amikor közbejött egy sorsdöntő esemény. A Szovjetunió elleni magyar hadba lépés háborús felvonulási szintérré változtatta területünket. A korábbi gazdasági nehézségeket még ki sem heverve az embereket újabb teherrel elé állították. Az anyaországi kormány hiába igyekezett enyhíteni a felmerülő bajokon – a kialakult háborús körülmények között ez képtelenségnek bizonyult. Így nem véletlen, hogy a nincstelenség elől menekülve, a hamis-hazug szovjet propagandának hitelt adva, vidékünkön több mint húszszázan szöktek a Szovjetunióba, köztük nemcsak ukránok, hanem ruszinok, magyarok és zsidók is.

Ilyen körülmények közepette jött el számunkra 1944 késő őszen a „felszabadítás”, amely a vidék, egy megpróbáltatásokkal, félelemmel teli sötét korszakának kezdetét jelentette. Moszkvában 1945. június 29-én a Szovjetunió és Csehszlovákia kormánya szerződést kötött, amelynek értelmében a nemzetközi jogilag még a Magyar Királysághoz tartozó Kárpátalja kivált Csehszlovákia kötelékéből és „örök időre” a Szovjetunió elidegeníthetetlen részévé vált.

Az új, szovjet rend kiépítése a vidék magyar férfitlakosságának elhurcolásával kezdődött. A sztálini antihumánus diktatúra fizikai értelemben is megtizedelte az itt élő lakosságot. A magyar ajkú férfiak tízezreinek deportálásával az volt a cél, hogy ne akadályozhassák meg a bűvészmutatványt: Kárpátaljának a „szülő anyjával” – Szovjet-Ukrajnával történő „újraegyesítését”. Ez a szégyenteljes aktus máig kihat a vidék magyar ajkú lakosságára, hiszen alig akad olyan kárpátaljai család, amelyet ne érintett volna ez a vész.

Jelentős veszélyt jelentett vidékünk magyar nemzetiségére a nemzettudat vesztés – az évtizedeken át folytatott céltudatos ideológiai agy mosás. Ennek velejárója lett a történelmi folytonosság-tudat gyengülése. A kiváltó okok között kell megemlíteni a magyar nép története tanításának hiányát. A folytonos kommunista eszmei befolyás következtében az itt élő magyarokban kialakult a nemzetiségi kisebbségtudat érzete. Felerősödött az eloroszosítás Ukrajna-szerte. Teljesen magyarlakta falvak iskoláiban orosz tannyelvű osztályokat nyitottak, bár a padokban magyar nemzetiségű tanulók ültek. Emellett, a megélhetésért vívott folytonos küzdelem kihatásaként, egyre csökkent a kultúra iránti igény, ami teret adott a szellemi-kulturális hanyatlásnak. Mivel a kiutazás leküzdhetetlennek tűnő bürokratikus akadályokba ütközött, a magyarság számára lehetetlen volt a bölcsőföld elhagyása, az pedig a rokoni kapcsolatok elsorvadásához vezetett.

Említésre méltó változást hozott vidékünk magyarjainak életében a hruscsovi 'enyhülés', de a későbbi, a Gorbacsov fellépését megelőző évek, számos esetben kompromittálták Kárpátalja nemzetiségeinek jelentősebb személyiségeit. A Gorbacsov hatalomra jutása utáni liberalizálódási folyamat főként a szociális-gazdasági felemelkedést tűzte ki célul, ám a „birodalomban” beindult bomlási folyamat feltartóztatatlannak bizonyult. Bár az egyeduralgó kommunista párt veterán harcosai példátlan előjogai megtartása, hatalmuk konzerválása céljából államcsíny végrehajtásához folyamodtak, próbálkozásuk kudarcba fulladt.

A sikertelen puccsot követően az ukrán parlament, az össznépi akarat hatására, kikiáltotta Ukrajna függetlenségét. Az ország egész lakossága, köztük a magyar nemzetiség egy európai mintájú, demokratikus állam felépítésének reményében - örömmel fogadta ezt a tényt. A vidék magyarsága nagy reményeket fűzött az alapokat megrendítő változásokhoz, amelyek hatására felpézsdült a társadalom politikai és szellemi élete. Megalakult 1989-ben a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, amely vállalta a magyarság érdekvédelmét. A szervezet tevékenységének eredményeképpen lehetővé vált a magyar állami jelképek szabad használata, a nevezetes magyar történelmi események ünneplése, a magyar Himnusz éneklése stb.

Ám az utóbbi években egyre szűkítik az alkotmány által biztosított jogokat. A gombmódra elszaporodott politikai pártok és közösségi szervezetek az utóbbi időben nem vállalják a nemzetiségi etnikumok sérelmeinek orvoslását. Az 1996 júliusában elfogadott alaptörvény kizárja az etnikai autonómia gondolatát is. A nacionalizmus felé hajló bulvárlapok szintjére süllyedt sajtótermékekben éles magyarellenes írárok jelennek meg. Egyre több a kiadásra kerülő könyvekben a magyar múltat meghamisító, súlyosan torzító írás, különösen a trianoni békediktátumot illetően. Teszik ezt azok, az ukrán álhazafik, akik nem is olyan régen saját, nemzeti állami mivoltuk védelméért szálltak síkra.

Ilyen körülmények között tehát nem véletlen, hogy a helybéli magyarság körében beindult egy áldatlan folyamat – az áttelepülés Magyarországra. Egyre több szakképzett ember: orvos, tanár, mérnök mond végleges búcsút bölcsőföldjének. Sőt, az ideiglenesen Magyarországon tanuló és dolgozó fiatalok közül is egyre kevesebben térnek haza! Okként a kilátástalan gazdasági helyzet, a minden elképzelhető mértéken aluli életszínvonal, az érvényesülési lehetőség hiányát neveik. Emellett nem hagyható figyelmen kívül az egyre fokozódó magyarellenes közhangulat, a nemzetiségek közötti viszony provokatív kiélezése a sajtóban, a rádióban és a tévében. Az a sajnálatos tény, hogy amíg a félelmetes szovjetrendszerben a magyar emléktáblák, szobrok sértetlenek voltak, most, a független, szabad Ukrajnában nem riadnak vissza nemzeti értékeink lerombolásától (pl.: zászló és címer letétele a Magyar Köztársaság Ungvári Konzuli Képviselőlete épületének faláról, szobrok, utca névtáblák megrongálása stb.).

A kivándorlás mellett az itteni magyarság számára a legnagyobb veszélyforrást az etnikai felhígulás képezi. Egységesen magyarulterületről csak Beregszász és környéke esetében beszélhetünk. Csappan a magyarság száma azáltal is, hogy a kitelepültek házait nem magyar-nemzetiségűek vásárolják.

Mi, a keleti-Kárpátok lábánál élő magyarok, az eltelt nyolcvan év alatt sok mindent megértünk, de minden viszontagság ellenére meg tudtuk őrizni nemzeti öntudatunkat, s ebben csak egy felemelő érzés volt segítségünkre – a magyar Himnusz felcsendülésekor mindannyiunk szívét betöltő magasztos érzet. Fenn fog maradni a magyar a jövő századokban is, ha minden magyar – határon belül vagy túl - felfogja nemzeti imánk üzenetét.

Beregszász, 1996.

